

RITM ȘI ONDULAȚIE ÎN FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ PREBLAGIANĂ

Eugeniu NISTOR

Abstract

Before the publication in 1936 of Blaga's volume *Spațiul mioritic* that represents a climax in the history of Romanian culture together with *Orizont și stil*, searching through (yet) early traditions of the native thinking, we see some aspects that seem to announce, in symbolical forms, that sinuous movement specific of our ethnical soul. These forms, combined into more or less united theories, will be comprised in a synthesis, in his beautiful links, raised on concepts with 'cupolas', marking our daring effort of synchronising with the 20th century European spirituality.

Înainte de apariția volumului *Spațiul mioritic* al lui Lucian Blaga (1936) care reprezintă – indiscutabil – alături de *Orizont și stil*, un moment de vârf în filosofia culturii românești, sondând și cercetând prin tradițiile (încă) fragede ale gândirii autohtone, vom întâlni unele aspecte ce par a anunța, în forme mai mult simbolice, acea mișcare sinuoasă, onduloformă, specifică sufletului nostru etnic. Aceste forme, îmbinate în teorii mai mult sau mai puțin încheiate, vor fi cuprinse apoi în sinteza blagiană, în articulațiile ei măiestre, înălțate pe concepte cu "cupole", marcând încercarea noastră temerară de sincronizare – și pe calea "filosofării" – cu spiritualitatea europeană a primei jumătăți a veacului XX.

Mai întâi să remarcăm în scrierile lui Dimitrie Cantemir ideea unei unități ritmice a spațiilor, o anumită viziune crono-spațială chiar, prin care un fenomen "crește" sau "descrește", potrivit "ordinii neîntrerupte a naturii", care își urmează propriul ei ciclu natural-istoric, adică: naștere, creștere, îmbătrânire și dispariție. E adevărat că savantul nostru enciclopedist se referă în special la "creșterea și descreșterea curții otomane", propunând-o ca "lege universală", însă această mișcare sinusoidală, împletită cu o anumită ciclicitate, reprezintă – e drept, formulată altfel și în alte scrieri, precum în *Moharbiarum Physica Examinațio* (o mică lucrare de filosofia istoriei) – concluzia asupra unor legi generale de geneză și dispariție, la care se supun toate lucrurile particulare, căci "din decompunerea unuia urmează nașterea altuia" (*Istoria filosofiei românești, vol I* – p. 92). Acest fraged sâmbure al ideii de cauzalitate, nu este chiar atât de inedit în scrierile românești din epocă. Căci, ceva mai devreme, și stolnicul Constantin Cantacuzino apreciasse că statele ar trece prin câteva etape succesive în devenirea lor istorică, și anume: "urcare", "stare" și "pogorâre", conturându-se astfel și în gândirea acestuia o oarecare ritmicitate și o anumită mișcare onduloformă.

Dar cel care a sistematizat și a expus metafizic legile constituirii, dezvoltării și pieirii formelor materiale (cu aplicație însă și în chestiuni biologice și de sociologie), a fost Vasile Conta în a sa *Teorie a ondulațiunii universale*, publicată inițial în *Convorbiri literare* (1876–1877) și abia postum în volum (Librăria Școalelor, Iași, vol. I – 1884, vol. II – 1895). Să remarcăm că numai "formele evolutive", esențiale și universale, ale materiei (plantele, animalele, planetele), se supun acestei legi, căci "formele neevolutive" (vibrațiile muzicale, mișcările valurilor, erupțiile vulcanice), deși sunt "trebuincioase", funcționează după alte reguli, dar, subliniază Conta, "...toate forțele universului, de la cele care însuflețesc un animal, până la cele care pun în mișcare stelele cele mai îndepărtate, sunt în contact unele cu altele. Toate se modifică și se

înrauresc reciproc" (*Teoria fatalismului. Teoria undulațiunii universale* – p. 212). Din cauza numărului mare de forțe din univers care sunt în interacțiune continuă ("o pietricică de pe steaua Sirius se află în legătură de atracțiune reciprocă cu un bold de pe planeta noastră" – *Ibidem*), este cu neputință ca vreodată să se "ajungă la un echilibru universal și absolut" (*Op. cit.* – p. 213), modificările de formă fiind cotate drept "metamorfoze", ele reprezentând chiar "esența materiei". Revenind la "formele evolutive", acestea, spune Conta, parcurg – de la naștere și până la moarte – un traseu comparat cu un semicerc, numit *undă*, care, pe o porțiune a ei se află în ascensiune și constituie o "curbă suitoare", iar pe cealaltă parte a "punctului culminant", se află în cădere, fiind o "curbă coborâtoare". Dar fiecare *undă* conține alte unde mai mici, secundare, care și ele reflectă structura celei mari, pe traseele lor suitoare, și, respectiv, coborâtoare. Viața terestră a apărut din materia anorganică, ca și diversele specii de plante și animale – prin "generațiune spontanee" – subordonându-se aceluiași reguli ale ascensiunii și declinului. Acestei legi onduloforme i se supune întreaga viață organică, și chiar și omul, care se află acum pe curba lui suitoare și, după ce va fi atins punctul culminant, va intra în decadentă, până la stingerea sa completă. Dar marea undă a omenirii cuprinde, ca unde secundare, rasele umane, acestea, la rândul lor – națiunile ș.a.m.d. Dar și unda vieții organice constituie, la rândul ei, un "moment" din unda Terrei, cum e și ea un alt "moment" din istoria sistemului nostru solar, și așa mai departe. Nici o undă însă nu se aseamănă cu cealaltă, precum nici curba suitoare a unei unde nu este similară celei coborâtoare a acesteia. De precizat că, în afara undelor principale și secundare, care formează o "succesiune de acțiuni și reacțiuni", mai există și unde intermediare. După ce descrie aventura vieții organice care, pe o secvență a curbei sale suitoare "dă naștere principiului psihologic", dotat, la început, doar cu instinct, apoi cu forme primare de "sociabilitate" și, pe măsura evoluției conștiinței de sine, cu sentimente sau "motive de acțiune... pe care le-am putea cuprinde sub denumirea comună de altruism" (*Op. cit.* – p. 263), Conta conchide că va veni o vreme pentru om, când omenia și iubirea de aproapele său va reprezenta punctul culminant al acțiunilor sale, și aceasta, fiindcă "omenirea se află încă pe curba suitoare a undei sale" (*Op. cit.* – p. 264). El precizează că în transformările suferite de viața organică intervine un element care ține de fixitate – ereditatea – și un altul, care încurajează mobilitatea, mișcarea: adaptarea la un habitat nou, care implică procese ale "înnoirii" și evoluției doar prin încrucișări sau emigrări. Legat de această din urmă problemă, filosoful mizează că o bună parte din ființele organice au emigrat, în răstimpuri, dinspre răsărit către apus, în această direcție intuindu-se mișcarea aparentă a soarelui, a lunii și a stelelor, Pământul fiind considerat un "enorm electromagnet", cu un spectru pe măsură. Formulând concis, Conta susține că "Trebuie să fie dar o corelație strânsă între aceste fenomene fizice, de o parte, și între emigrațiunile ființelor organice, de altă parte" (*Op. cit.* – p. 350). Vom observa, deci, cum concepția lui Conta diferă de cea a lui H. Spencer și Ch. Darwin. Căci, în timp ce în teoria spenceriană mișcările materiei sunt ritmice, realizând un salt înainte – prin evoluție, și unul înapoi – prin *disoluție*, materia fiind limitată cantitativ, în legea undulațiunii materia este nemărginită și nu se poate manifesta de două ori în aceeași formă. În ce privește comparația cu evoluționismul lui Darwin, am arătat deja că, în viziunea filosofului român, nu selecția naturală stă la baza originii, multiplicității, energiei și "generării spontanee" a speciilor, ci "înraurirea mediului". Iar, în aspectele ei antropologice, teoria lui Conta propune, cum am explicat anterior, cele două soluții de revigorare a "ființelor organice superioare": încrucișarea și emigrarea, care vor avea rezultate cu atât mai vitale "cu cât rasele-mame din care vin emigranții ce se încrucișează, sunt mai aproape de punctele culminante ale undelor lor în momentul emigrațiunii, și, în sfârșit, cu cât curentul emigrațiunii va merge mai direct de la răsărit la apus" (*Op. cit.* – p. 355). Mai departe Conta vine cu o precizare, motivată tot

de configurația mediului: "Curențele de emigrațiune merg câteodată de la nord la sud, după cum sunt conduse în aceste direcțiuni de cursurile fluviilor, de direcția văilor și a vărsăturilor etc.; dar cu toate acestea, tendința constantă și direcțiunea finală ale acestor curențe de emigrațiune sunt totdeauna de la răsărit la apus, și niciodată de la apus la răsărit" (*Op. cit.* – p. 349). Dar, dacă "altruismul" și iubirea aproapelui, prognozată de Conta, ca însușiri ale ființei umane în *devenire*, ar putea reprezenta și anumite niveluri de cultură și civilizație – atunci e limpede că acest "transfer" de "energie" spirituală se va întâmpla dinspre Orient înspre Occident, și nu ca în morfologia culturală a lui O. Spengler – acesta fiind convins că fiecare cultură "se dezvoltă independent una de cealaltă și într-o succesiune care merge de la sud spre nord" (*Omul și filosofia vieții* – p. 67) – ci într-o mișcare dinamică ondulatorie, care exprimă evoluția și spiritul fecund, tocami prin părăsirea mediului-albie în care, lângă grelele pietroaie ale tradițiilor, stau zăgăzuite atâtea forțe înnoitoare!

Acum este destul de limpede că, în ceea ce privește viziunea asupra "unduirii" sufletului omenesc, între Conta și Blaga sunt diferențe capitale.

Considerând că, în ceea ce privește "emigrațiunea oamenilor, se pare că nu este altă excepțiune bine constituită, decât formarea rasei românești, în urma colonizării Daciei cu romani, lăsând a zice că și această rasă este formată în parte din emigranți slavi, veniți de la răsărit la apus, peste coloniștii romani" și că "rasa românească a avut și are relativ puțină coeziune și vigoare", aceasta fiind rezultată din "multele și variatele încrucișări ce au avut loc cu un mare număr de rase străine, dacă, în sfârșit, vom considera că toți coloniștii trimiși în părțile orientale de către fenicieni, de romanii vechi și de alte popoare, au fost absorbiți cu totul de către indigeni; dacă, zic, vom considera toate acestea, ne vom convinge că *emigrațiunile de la apus la răsărit* (sublinierea noastră), nu par a fi fecunde, ca și cum le-ar lipsi o *condiție necesară* pentru emigrațiune" (*Teoria fatalismului. Teoria undulațiunii universale* – p. 349-350). Iar "condiția necesară" la care se referă Conta, o constituie chiar o "lege a emigrațiunii", cu precizări referitoare la *sensul* acesteia – pentru ca efectul să fie pozitiv pentru emigranți, cu toate "zig-zagurile" și abaterile lor către nord sau sud, ea certificând "o tendință de direcțiune finală de la răsărit la apus", fiindcă aceea reprezintă direcția unei cosmice a sistemului nostru solar, care antrenează în curbele ei "curențurile electrice ale pământului" (*Ibidem*).

De prisos să mai subliniem că prin Conta sufletul românesc se regăsește cu toate cele ale sale în vasta sinteză ondulatorie universală, filosoful privindu-l și studiindu-l mai mult ca efect al întregului asupra lui, decât ca specificitate și energie spirituală distinctă, ca insulă în ansamblul întregului – cum îl descoperim în filosofia lui Lucian Blaga.

Cumva, joncțiunea între cele două filosofii o face istoricul Vasile Pârvan și aceasta mai cu seamă în volumul său de proze poetice *Idei și forme istorice*, reunind patru lecții de deschidere ținute (între 1919-1920) la Universitățile din București și Cluj, între care cea mai "aplicabilă" temei noastre este cea din 4 februarie 1920, intitulată "Despre ritmul istoric", în care constată că "energia universală este unică" și oamenii sunt de fapt "expresii terestre ale unor energii vibratorii universale" (*Scrieri* – p. 422), din nevoia racordării la cosmos ei sintetizând realitatea în conceptele-cheie de: *spațiu* – pentru dimensional; *timp* – pentru vital și *ritm* – pentru vibrație. Dar "ritmul istoric nu există ca atare", fiind doar, spune Pârvan, "o linie specific ondulatorie", creată de mintea noastră individuală, pentru a ne putea ordona la viața socială și la cosmosul în care viețuim; el este deci, în fapt, un *ritm spiritual*, decurgând, în chip firesc, din creația umană, care se regăsește "solidificat în fapte de cultură". Și Pârvan vorbește despre "unde ritmice", pe care le categorisește ca fiind "închise" (unele), înmagazinând un "ritm static" (în artă, filosofie, știință etc.) și "deschise" (altele), cu un ritm dinamic când spectrul lor se revarsă în mediul social, politic, religios etc. Deși legat de terestru și cu miez poetic în multe metafore sugestive în care așează ipostaze ale ființei

umane, Pârvan este totuși un gânditor care l-a citit pe Conta și îl anticipă pe Blaga în unele aprecieri și corelații exprimate în fermecătoare concepte, precum și în această ingenioasă convergență: "Ritmul inimei Cosmosului dă pulsații identice până în cel de pe urmă vas capilar al Universului". Și, mai departe, apropiind macrocosmosul de microcosmos: "Această energie e activă în râmă și în om, în imbecili și în geniu: vibrațiile și ritmul materiei agitate de energie, variază doar numai ca forme evolutive ale dezinteresării materiei" (*Op. cit.* – p. 442).

Să mai constatăm că același Pârvan, de această dată departe de ceea ce ar trebui să numim *spiritul* viitoareii filosofii mioritice a lui Blaga, observă că "sufletul țăranului daco-roman, dincolo de carapacea pietroasă și inertă", în inconștientul lui, nu este bântuit nici pe departe de "fatalismul cosmic" sau conservatorismul patriarhal, căci echilibrul ființei lui este asigurat de "splendida etică optimistă păgâno-creștină, care dă celui nedreptățit siguranța că răutatea nu va rămâne nepedepsită și că deci el poate aștepta cu resignare filosofică această pedeapsă imanentă a nedreptății" (*Op. cit.* – p. 381). Deci, nu fatalitate și pasivitate, în care sălășluiește și binele și maleficul, în proporții egale, singurul care poate așeza totul în cumpănă dreaptă și, de aici, o altă uriașă convingere formulată de Pârvan, că "omul e singurul animal cosmic" care, ca și Dumnezeu, creează din "lutul inform", bucurându-se când opera sa de artă reface lumea cu toate cele ale ei și simte "mișcarea ritmică a sufletului biruitor" (*Op. cit.* – p. 387).

Înainte ca simbolurile culturale spațiale ale lui Frobenius și Spengler să conceptualizeze, prin Cantemir, Conta și Pârvan, cultura românească a încercat (chiar dacă la modul naiv) să-și descopere "dimensiunile ei existențiale", esența și valoarea ei, și – după cum am văzut anterior – nu s-a sfiit, uneori, să-și plaseze *ființarea* și *devenirea* în universalitate, integrând-o și asociind-o, în chipul cel mai firesc, fie unor fenomene naturale (sau sociale) de creștere și descreștere, fie unor "mișcări", "vibrații" sau "emigrări", fie unor ample undulațiuni cronospațiale.

Preocupările gânditorilor occidentali pentru filosofii etnice, în pragul veacului XX și în deceniile care au urmat, aveau să declanșeze, la noi, nu numai sfâșietoare căutări, ci și reușite, printre care cele mai de seamă rămân cele ale lui C. Rădulescu-Motru (din "Etnicul românesc" și "Vocația"), culminând cu volumele *Trilogiei culturii* ale lui Lucian Blaga și, îndeosebi, cu *Spațiul mioritic* al acestuia – stârnitor de mari polemici în epocă –, fără a neglija însă eforturile "gândiriștilor" duse, câteodată, până la extrem și forțând nota doar pentru a așeza neapărat ritmurile sinuoase ale sufletului valah sub o unică și "sublimă" cupolă ortodoxistă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Lucian Blaga – *Spațiul mioritic*, București, Ed. Humanitas, 1994.
2. Lucian Blaga – *Orizont și stil*, București, Ed. Humanitas, 1994.
3. xxx, *Istoria filosofiei românești*, vol.I, București, Ed. Academiei, 1972
4. Vasile Conta – *Teoria fatalismului. Teoria undulațiunii universale*, Iași, Ed. Junimea, 1995.
5. Oswald Spengler – *Omul și filosofia vieții*, Oradea, Ed. Aion, 1996.
6. Vasile Pârvan – *Scrieri*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981.
7. C. Rădulescu-Motru – *Personalismul energetic și alte scrieri*. București, Ed. Eminescu, 1984.
8. Dumitru Micu – *"Gândirea" și gândirismul*, București, Ed. Minerva, 1975.